

In memoriam Frans Buyens (1924-2004)

Stamvader van de Belgische sociale cinema werd 80

► *Jan-Pieter Everaerts*

“Een geëngageerde rebel. Geen cynicus die het allemaal wel bekeken heeft, maar een authentiek kynicus.” Zo omschreef Toestand-redacteur Wim Van Rooy de cineast-schrijver Frans Buyens. Zo las ik onlangs in het boek *Frans Buyens, Filmstormer* dat ik in 1990 over Buyens schreef. Daarin vond ik ook terug dat ik Frans Buyens voor het eerst ontmoette op 3 maart 1986. 18 jaar geleden dus. Al die tijd bleven we goede vrienden. Frans werd zowaar mijn geestelijke vader. Overigens heeft hij nogal wat ‘geestelijke zonen en dochters’ rondlopen, iets waar hij zelf graag grapjes over maakte. Het aantal Belgische cineasten – Franstalige zowel als Nederlandstalige – dat bij hem inspiratie vond, is niet te tellen. De gebroeders Dardenne, Thierry Michel, Gerrit Messiaen, Miel Van Hoogenbemt, Robbe De Hert enkele van de vele wiens pad ooit actief dat van Frans Buyens gekruist heeft.

Keren we nog even terug naar het onderscheid dat Wim Van Rooy maakte tussen cynici en kynici, een onderscheid dat ook terug te vinden is in Peter Sloterdijks *Kritiek van de cynische rede*. Als er iets is waar de wereld aan kapot gaat, dan zijn het de cynici: mensen die echt wel begrijpen hoe de wereld in elkaar steekt, maar die uit opportunisme dicht tegen de macht aanschurken. Tegenover de massa's cynici staat de kynicus: de man of vrouw die zoals de Griek Diogenes van Sinope (de eerste kynicus) de macht de waarheid aanzeggen. De kynicus weigert zijn vrijheid en realiteitsbesef te verminken in ruil voor het comfort van een gouden kooitje. Met als gevolg natuurlijk dat de macht de kynicus de mond probeert te

snoeren. Zo zag Frans Buyens voor zijn documentaire *Deutschland Terminus Ost* (1965) zowel in het ‘vrije’ Westen als in het ‘communismatische’ Oostblok de vertoningsmogelijkheden geboycot worden. En het was niet de eerste, noch de laatste keer dat hem zoiets overkwam.

Het filmoeuvre van Frans Buyens in een notendop

Frans Buyens werd geboren op 2 februari 1924, in de scheepsgemeente Temse. Zijn ouders waren ‘gewone volksmensen’. Zoonlief moest al op zijn veertiende uit werken gaan. Maar de jonge Buyens was te nieuwsgierig om zich van de dramatische gebeurtenissen van de jaren dertig niets aan te trekken. Hij las veel en begon zelf te schrijven. Na de oorlog kwam daar nog theaterwerk bij.

De smaak van het filmen kreeg hij pas laat te pakken: eind jaren vijftig toen hij voor de N.I.R. (de latere BRT) reportagewerk verrichtte. Eén van zijn werkstukken, een serie over jeugdcriminaliteit, werd onderbroken en vervolgens afgevoerd.

En dan kwam de grote staking van winter 1960-'61 tegen de ‘Eenheidswet’ van premier Gaston Eyskens. Buyens raakte in de staking betrokken en maakte er nadien een strijdbare documentaire over: *Vechten voor onze Rechten*. Het is een werkstuk dat internationaal een grote verspreiding kende en in eigen land tot op vandaag in syndicale, film- en andere kringen vertoond wordt.

Buyens' film 'carrière' was gelanceerd. Na onder andere een documentaire over August Vermeylen (1963) draaide hij in 1965 in Oost-Duitsland een documentaire over niet alleen de lelijke muur maar ook over het land en de mensen. Zoals al gemeld: de film werd in Oost en West geboycot omdat hij aan beide kanten de machthebbers 'geneerde', onder andere door de ongedwongen manier waarop de Oost-Duitsers hun gedacht zegden.

Na zijn belevenissen in Oost-Duitsland draaide Buyens in eigen land het sympathieke dialecten-filmpje *Mijn moedertaal*. Een 'evergreen'.

In het ernstigere genre volgden portretten en interviewfilms met in de hoofdrol onder andere de Franse schrijver Vercors en de Belgische kunstenaar Frans Masereel (over wiens werk Buyens meerdere documentaires maakte).

Begin jaren zeventig pakte Buyens uit met de historische documentaire *Open Dialoog* (1971, discussies tussen jong en oud in het concentratiekamp van Breendonk) en het hybride *Ieder van ons* (1971), een experimentele documentaire waarmee de cineast zich ook nog eens op het pad van de fictie begaf. Dat pad leidde tot de verfilming van Elsschots *Het dwaallicht* (1973) en de ecologische speelfilm *Waar de vogeltjes hoesten* (1974). Later volgden speelfilms zoals *Tijd om gelukkig te zijn* (1982), *Minder dood dan de anderen* (1992) en *Tango Tango* (1995).

Enkele keren kon de cineast in de jaren zeventig voor de BRT portretdocumentaires maken. In de reeks *Een mens genaamd* (1972-1973) ging het om kunstenaars en denkers. In *Ook dit is leven* (1975-1979) om 'gewone' mensen. Ook buiten de BRT-reeksen om realiseerde Buyens portretfilms: o.a. over Henriëtte Roland Holst (1970), Lodewijk De Raet (1972) en Ward Ruyslinck (1976).

"Min of meer mens"

De Tweede Wereldoorlog loopt als een rode draad doorheen veel van Buyens' films én die van zijn levensgezellin Lydia Chagoll. Samen of afzonderlijk wijdden ze er diverse documentaires aan. Zo realiseerde Buyens in 1979 *Un jour les témoins disparaîtront* en in de jaren negentig maakten ze samen de reeks *Weten Waarom/Savoir Pourquoi*. Ook in andere films van Buyens, zoals in de kunst documentaire *Frits Van den Berghe* (1977) en de films

over Masereel, komt de gruwel van W.O.II naar boven. W.O.II vormt ook het onderwerp van Buyens' laatste documentaire: *Het kleine blanke meisje moest buigen voor keizer Hirohito*. In deze film uit 2003 liet Buyens Lydia Chagoll vertellen over haar jeugd jaren in de Japanse concentratiekampen én over de verantwoordelijkheid van de door de Amerikanen ongemoeid gelaten Japanse keizer Hirohito.

Verantwoordelijkheid. Het hoge woord is er uit. Wastte Hirohito na W.O.II zijn handen in de onschuld, dan nam Frans Buyens wel altijd zijn verantwoordelijkheid op én wees hij met zijn films en geschriften zijn medemensen ook op hun verantwoordelijkheid. Op de taak van "ieder van ons" om te "weten waarom", om te "vechten voor onze rechten", om "la revolte contre notre condition naturelle" aan te gaan, om "in liefde bloeiende" en genietende van de "tijd om gelukkig te zijn", "min of meer mens" te worden, zodat we ooit "minder dood dan de anderen" afscheid zouden kunnen nemen uit een land "waar de vogeltjes" niet langer moeten "hoesten".

P.S.: Voor wie meer over het werk van Buyens wil vernemen: op het World Wide Web is daar al behoorlijk veel over te vinden. Via de zoekmachine Google even de naam 'Frans Buyens' intjipen en je bent een avond zoet met alles te lezen wat er over zijn theater, boeken en films op het Web te vinden is. Onlangs verscheen er ook nog een nieuw door 'Kruispunt' uitgegeven boek over de veelzijdige cineast/theatermaker/schrijver ...

Voor info: mediadoc.diva@skynet.be